

ВІДДІЛ ОСВІТИ ОХТИРСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
ОХТИРСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ №8

**Обласний освітній проект
«Рідна Сумщина»**

Напрямок: «Історія розвитку банківської справи на Сумщині»

**Розвиток банківської
та ощадної справи
в ХІХ-ХХ столітті
на Охтирщині**

Роботу підготували:

Бездрабко Аліна Андріївна,

Голець Ірина Віталіївна,

Погуляй Юлія Ігорівна,

учні 8 класу

Охтирської ЗОШ І-ІІІ ступенів №8

Керівник:

Голець Людмила Леонідівна,

учитель образотворчого мистецтва

Охтирка-2012

Вступ. Зародження світової банківської справи

Історія банківської справи сягає прадавніх часів. Кредит існував ще у Вавілоні, про що згадується у кодексі законів царя Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.), яким передбачено умови надання та повернення позик.

Але виникнення власне банківництва пов'язане зі Стародавньою Грецією. За свідченням істориків, установами, що нагадували банки, були окремі церковні храми. Вони були надійним місцем для збереження цінностей. Злодії боялися Бога і, з поваги до вівтаря, не грабували. Вклади, недоторканність яких гарантувалася шанобливим ставленням до релігії, перетворили знамениті грецькі храми (Дельфійський, Делоський, Самоський, Ефеський) у своєрідні банківські установи.

Перші «банкіри» зрозуміли, що накопичені грошові багатства лежать без руху, тоді як від них можна отримувати користь, віддавши в тимчасове користування або відкривши власні підприємства. Вони почали давати кредити під заставу. Заставою при цьому були кораблі, товари, будинки, дорогоцінні речі і навіть люди (раби).

Слово «банк» походить від італійського «Бансо», що означає «лавка». Попередниками банків в Італії були середньовічні міняйли. Вони приймали грошові вклади купців і спеціалізувалися на обміні грошей різних міст і країн. Із часом міняйли стали використовувати ці вклади, а також власні гроші для надання кредитів та отримання процентів, що означало перетворення міняйлів у банкірів.

У XVI-XVII ст. купецькі гільдії деяких міст (Венеції, Генуї, Амстердама, Гамбурга, Нюрнберга) створили спеціальні жиробанки для здійснення безготівкових розрахунків між своїми клієнтами-купцями. Вільні грошові кошти жиробанки надавали в кредит державі, містам, зовнішньоторговельним компаніям.

У Київській Русі ще за часів Ярослава Мудрого також існували установи, що надавали кредити і залучали кошти.

Стисла історія розвитку української банківської та ощадної справи XVIII-XIX століть

Початок своєї історії міські банки Російської імперії завдячують «Жалованной грамоте городам», виданій Катериною II в 1785 році, у якій зазначалося, що «из остающихся от городского расхода денег дозволяется городам завести банки на общих государственных установлениях, или же в заведённые публичные банки деньги свои отдавать для приращения».

Перше «Положение» про міські громадські банки з'явилося в 1857 році. У 1883 році вийшло остаточне «Положение», яке стало основним документом, що визначав порядок утворення, ліквідації та напрямки діяльності міських громадських банків.

Банки створювалися при міських Думах або інших недержавних установах і були підконтрольні міській громаді, перед якою звітувалися про діяльність. Капітал банків складався з пожертвувань приватних осіб і міських громад. На час заснування банку він не міг бути меншим 10 тис. крб. сріблом. Керувало банком правління у складі директора та його помічників, які обиралися громадою. Дозвіл на відкриття міських громадських банків давав міністр фінансів за погодженістю з міністром внутрішніх справ. Банки здійснювали такі операції: приймання вкладів на суму не менше 50 крб.; облік векселів; видача позик під заставу землі на строк від 1 до 12 років і будівель на строк 3 роки – дерев'яних і до 8 років – кам'яних; відкриття спеціальних поточних рахунків під державні і урядові процентні папери; одержання

платежів по векселях та інших строкових документах і процентних паперах; переказ грошей; купівля й продаж процентних паперів, дорогоцінних металів у монетах і злитках; відкриття спеціальних поточних рахунків; приймання вкладів на зберігання.

Розподіл прибутків здійснювався таким чином, що за рішенням правління від 10 до 20 відсотків їх направлялося на поповнення основного та запасного капіталу. Частина прибутків йшла на утримання банку, частина – на міські потреби та благодійні заходи: на влаштування й утримування лікарень, притулків, різних шкіл і «на предметы общественного призрения, воспитания и вспоможения неимущим».

Починаючи з першої половини ХІХ ст., в Україні почали здійснюватися біржові операції і використовуватися широкі форми кредитування.

Розвитку банків сприяло загальне зростання торгівлі, особливо через чорноморські та азовські порти. В Одесі виникли великі банківські будинки, діяльність яких охоплювала все узбережжя Чорного та Азовського морів.

Кредитно-розрахункові установи поступово ставали невід'ємною частиною господарського життя України. Держава тримала у своїх руках монополію на використання грошових нагромаджень. Дворянський банк та інші кредитні установи надавали позики під заставу маєтків. Із припиненням видачі позик під заставу маєтків почалася ліквідація кредитних установ. Заснованому в 1860 році Державному банку були надані, окрім права на звичайні комерційні операції, й інші важливі функції. Він мав 3 контори та 24 відділення у великих містах України. Держбанк кредитував великі приватні банки й товариства, часто рятуючи їх від банкрутства. Він перетворився у «Банк банків» – монополіста у фінансовій галузі.

Створення індустріальної банківської системи в Україні почалося саме з контор Державного банку Російської імперії. Перші приватні банки в Україні найчастіше обслуговували сільське господарство. У 1860-1870 рр. в українських губерніях діяли 5 місцевих акціонерних банків: 2 комерційних, 2 земельних і 1 промисловий.

Основним напрямом розвитку кредитної справи в Україні залишалось кількісне зростання банкірських фірм і кредитних установ, заснованих на принципі взаємного кредитування. Товариства взаємного кредиту (приватні, земські, верств і міські) отримали найбільший розвиток у Харківській і Таврійській губерніях. На Поділлі не було зареєстровано жодного товариства взаємного кредиту.

Значно більшого розповсюдження набули міські суспільні банки. 38 таких банків було засновано в губернських, повітових і позаштатних містах України. Їх абсолютна більшість розташувалася на Лівобережжі (19) і Півдні (16).

Крім кредитної, почала формуватися й ощадна справа – діяльність, безпосередньо пов'язана із заощадженням, накопиченням і використанням грошей.

Виникнення перших ощадних структур на території України датоване другою половиною ХVІІІ століття. На території Східної України ощадних кас було небагато й розміщувалися вони переважно у великих містах. Першу ощадну касу було відкрито в Одесі у 1842 році. У 1863 році розпочала працювати Київська ощадкаса, у 1864 – міські ощадкаси Одеси й Харкова, 1865 – Сум, 1868 – Полтави, Миколаєва.

Особливістю східноукраїнських ощадкас того часу було те, що вони не давали позик у приватні руки, а залучені в населення кошти направляли виключно на підтримку державного кредиту.

Із 1895 року за новим статутом ощадні каси офіційно почали називатися державними. Цим наголошувалося на відповідальності держави за вкладені в них кошти. При Держбанку Росії було створене Управління ощадних кас, якому

підпорядковувалися всі установи ощадкас, незалежно від місця функціонування. Клієнт мав право робити внески на книжку в будь-якій частині імперії. Книжки дозволялося видавати також і неповнолітнім.

Залучені кошти ощадкаси вкладали у державні виграшні облігації, закладні листи Земельного банку, облігації залізничних позик, цінні папери акціонерних компаній, переводили у Держбанк, який виплачував півпроцентну маржу.

При повітових казначействах і відділеннях Держбанку діяли 66 кредитно-ощадних кас. Створювалися вони й при поштово-телеграфних конторах. Взагалі, ощадкаси відігравали значну роль у мобілізації дрібних заощаджень населення. На 1897 рік 8 відділень ощадкаси при Київській конторі Держбанку, що приймали та видавали вклади на суму від 25 копійок, мали 30278 вкладників і 6,3 млн. карбованців вкладів.

Продовжували існувати кредитні установи певних верств населення: сільський банк графині А.Браницької у Білій Церкві, Александрівський Сумський селянський сільськогосподарський банк, Ренійський колоніальний банк.

Основною організаційною формою постійного кредиту у селах залишалися сільські селянські банки, однак розміщувалися вони нерівномірно.

Основними кредитно-фінансовими центрами України були Київ, Харків, Одеса.

Стисла історія розвитку української банківської та ощадної справи ХХ століття

Початок ХХ ст. ознаменувався серйозними зрушеннями у кредитно-банківській системі Росії й України. Найбільшим струсом для місцевої кредитної справи став крах Харківського торгового та Катеринославського комерційного банків та криза приватної банкірської справи в роки революції 1905-1907 рр. Тільки за допомогою уряду врятувався від банкрутства Харківський земельний банк.

Позитивні зрушення відбулися в житті українських банкірів у 1911-1912 роках. У 1911 році був заснований Одеський купецький банк з основним капіталом у 3 млн. карбованців. Він склав конкуренцію Одеському обліковому банку. У Харкові кількість відділень «неукраїнських» банків зросла з 2 (1896 рік) до 5. Їм склали конкуренцію контора Держбанку, 2 відділення державних земельних банків, Міський купецький банк, 5 товариств взаємного кредиту, 3 банкірські контори.

У 1912 році було затверджене нове «Положение», що розширило можливості банків. Особливістю міських громадських банків була повна орієнтація на інтереси міста й міської громади. При заснуванні банку використовувався приватний капітал. Разом із тим, пожертвувач коштів не був господарем банку, він мав лише дві привілеї: присвоєння банку його імені й отримання титулу почесного директора. Тобто, банк належав не меценату-благодійнику, а міській думі. Дума вибирала на своєму засіданні правління банку, встановлювала відсоткові ставки по депозитах та кредитах, проводила щорічні перевірки банків та їхніх фінансових звітів.

Бурхливий розвиток промисловості, сільського господарства потребував значних позик і простого механізму їх надання. При цьому закладалися підвалини кредитування середніх верств населення. Міське керівництво отримало більшу мобільність у фінансуванні міських програм, отримуючи позики в своєму банку.

Загалом у 1913 році на території України налічувалося 3 контори, 18 відділень і 1 агентство Держбанку; 6 відділень Дворянського земельного і 9 – Селянського помісного банків; 3 акціонерних комерційних і 4 місцевих акціонерних земельних

банки; 81 банкірський будинок; 57 міських суспільних банків; 298 товариств взаємного кредиту; 2 міських купецьких банки; 1500 кредитних товариств і 606 кредитно-ощадних товариств, Сільський банк графині А. Браницької у Білій Церкві; Земський банк Херсонської губернії та ін.

Війна 1914 року негативно позначилася на фінансово-банківській системі України. Подальший розподіл території держави призвів до зруйнування єдиної мережі кас. У період 1917-1921 років ощадкаси Східної України було ліквідовано.

У грудні 1922 року організовують роботу ощадкаси вже радянського взірця. Їхня діяльність була спрямована на залучення грошових коштів населення для вирішення державних проблем. У 1923 році в Києві організовано Головну державну трудову ощадну касу, яка взяла на себе керівництво і контроль за розвитком усієї ощадної справи в Україні. Ощадні каси розміщували облігації, проводили вкладні операції, сприяли впровадженню червінців та їх обміну в 1924 році на карбованці, страхували заробітну плату робітників і службовців від знецінення. Після 1932 року ощадкаси перетворились на монопольні кредитні установи. Вони приймали та видавали збереження населенню, здійснювали безрахункові операції, брали комунальну платню, розповсюджували облігації, лотерейні квитки.

У цілому, на території України напередодні революції 1917-1921 рр. була створена широка мережа кредитно-банківських установ, що мала багатоступеневу структуру, яка охоплювала всі галузі аграрно-індустріальної економіки регіону.

Однак український радянський уряд провів їхню реорганізацію. Початок цьому було закладено в січні 1919 року Декретом Раднаркому України, що проголосив націоналізацію приватних банків і злиття їх у загальноукраїнський Народний банк.

У березні 1919 року Харківська, Київська й Одеська контори Народного банку були перетворені в окружні контори згідно з реформами, які проводилися у Росії. Таким чином, у 1920 р. Україна залишилася без банків, так, як раніше залишилася без власної грошової одиниці.

У 20-х роках ХХ століття в СРСР почала впроваджуватися нова економічна політика. Було відновлено грошово-фінансову систему та Державний банк. Всеукраїнська контора Держбанку Росії була відкрита в Харкові. Основою власної української мережі кредитних установ стали кредитні кооперативи на чолі з Укрінбанком.

27 жовтня 1922 р. був затверджений статут Всеукраїнського кооперативного банку (Укрінбанк). Він почав функціонувати у Харкові в липні 1922 р., а наприкінці цього ж року мав 8 відділень у містах. Не маючи можливості отримувати кредити в державних, кооперативно-державних банках і товариствах під доступний процент, приватні підприємці почали створювати власні кредитні об'єднання – товариства взаємного кредиту. Вони мали закритий характер і обслуговували лише своїх членів.

До кінця 1923 року в Україні діяли 5 банків (Укрінбанк з 24 відділеннями в Україні і 1 – у Москві; Укрсільбанк, Харківський і Одеський комунальні банки, Київський губернський комерційний банк), 17 товариств взаємного кредиту, філії Держбанку СРСР, інших банків загальносоюзного призначення.

У другій половині 1928 року Держбанк СРСР став наполегливо домагатися ліквідації Центрального сільхозбанку СРСР, обмеження повноважень республіканських сільхозбанків, створення прямого зв'язку Держбанку з місцевими кооперативними банками. Реальна ліквідація залишків автономії української кредитної справи розпочалася на рубежі 20-30-х років, коли внаслідок заборони на

приватне підприємництво у промисловості, транспорті й торгівлі припинили існування товариства взаємного кредиту.

У 1932 році галузеві банки було реорганізовано в чотири банки довгострокових вкладень: Промбанк (Будбанк), Сільгоспбанк, Всекобанк (Торгбанк), Цекобанк. У 1936 році мережа філій українського Держбанку увійшла до всесоюзної. Крім них, до банківської системи Радянського Союзу входили Зовнішторгбанк та ощадні каси.

Подальшому розвитку банків та ощадкас завадила війна, що спричинила закриття та евакуацію ощадних установ, втрату ощадкнижок, інших документів. Діючі ощадні каси забезпечували обслуговування населення, зокрема виплачували вклади за ощадними книжками робітникам, евакуйованим із районів воєнних дій, продовжували залучати нові вклади, реалізовували облігації державних позик.

Було створено спеціальні суспільні грошові фонди: фонд оборони й фонд Радянської Армії, випускалися спеціальні воєнні позики; у діючій армії створювалися мережі польових кас Держбанку. Обмеження щодо видачі готівки з вкладів були зняті в 1944 році, і вклади почали видавати на першу вимогу вкладника. Після Другої світової війни тривало відновлення та розширення функцій ощадних кас. Так, ощадкаси брали активну участь у грошовій реформі 1947 року. Разом із цим вони проводили конверсію облігацій держпозик, що розміщувалися в період із 1936 по 1946 роки, в облігації 2%-ої Державної позики 1948 року.

Істотні зміни в діяльності ощадкас відбулися в 1963 році, коли мережу Держтрудоощадкас СРСР було передано від Мінфіну Держбанку. Після цього ощадкаси припинили обов'язкове придбання облігацій, використовуючи кошти вкладників на створення єдиного союзного позичкового фонду.

До другої половини 60-х рр. Україна не мала автономної кредитно-банківської системи. Тут були філії Держбанку СРСР, Будбанку СРСР і трудові ощадкаси.

Мережа установ Держбанку в Україні зростала до 1975 р. У 1970 р. тут було 652 філії, а у 1975 – 678. Після цього почалося скорочення їхньої кількості.

У 80-ті роки стрімко зросли доходи населення, і як результат, його заощадження. Інфляція зумовила реформування банківської системи 1988 року, і мережа ощадкас трансформувалася в установи Ощадбанку СРСР, який був у 1990 році приєднаний до Держбанку СРСР.

Із січня 1989 року в Українській республіці починається створення комерційних і кооперативних банків. Їхніми засновниками ставали державні установи й підприємства, кооперативні організації, профспілки. 24 січня 1989 року в Києві був заснований Інвестиційний банк – перший український комерційний банк.

На 20 червня 1990 року на території України було офіційно зареєстровано 25 банків (17 комерційних і 8 кооперативних). На основі загальносоюзних законів від 2 грудня 1990 року Центральний банк Української РСР із республіканської контори Держбанку СРСР перетворюється в автономну ланку загальносоюзної резервної системи. Із цього моменту банківська мережа України, ще залишаючись частиною загальносоюзної кредитної системи, набуває класичної дворівневої форми. На першому рівні розташувався Центральний банк, на другому – комерційні та кооперативні банки, що поділялися на регіональні, інвестиційні, галузеві та інші.

У 1991 році Україна виходить зі складу Радянського Союзу і проголошує свою незалежність. 20 березня 1991 року створено Національний банк України на базі республіканського відділення Держбанку СРСР, Ощадбанк відокремлюється від Ощадбанку СРСР. Кількість банківських установ починає різко зростати.

Заснування й розвиток банківської та ощадної справи на Охтирщині

Охтирка кінця XIX – початку XX століття була типовим повітовим містечком (Додаток А). У XIX ст. вона мала вигляд великої зажиточної слободи. Риси міста більше були помітні у центрі з широкою центральною вулицею, яку в народі називали бульваром. В центральній частині міста всі будівлі суворо заборонялося крити соломною. Виняток становили нежилі приміщення, які не виходили на вулицю. Вулиці передмість були вузькі, звивисті, розплановані не досить правильно і майже незручні для проїзду по них. Головні вулиці міста були досить широкими і простягалися на цілі версти. Як написано в Топографічному описі Харківського намісництва, виданому в 1788 році в Харкові, «Ахтырка как многолюднее, так и строением получше прочих здешних городов».

Перші згадки про заснування банків на Охтирщині відносяться до 1866 року, про що йдеться в справі Охтирської повітової Земської Управи за 1866 рік. Це проект Поземельного банку Російського земства від 5 червня 1866 року, надісланий Харківською Губернською управою. Він був складений князем Мещерським і надісланий із метою ознайомлення з проектом Статуту банку.

Князь Мещерський перш за все піклувався про зручність та безпеку клієнтів. Статут банку було обговорено на зборах Охтирської повітової земської управи, були схвалені певні пункти проекту. Але, як видно з тих же документів, відділення банку так і не було відкрите в Охтирці.

Повітова Охтирка наприкінці XIX століття вела інтенсивну торгівлю не лише в межах міста, а й з усією країною. У цей час поступово розвивалося сільське господарство та промисловість. У 1860 році був створений Державний банк Росії, а в 1870 році відділення Держбанку було відкрите і в Охтирці (за інформацією з Сумського обласного державного архіву). За деякими даними, знаходилося воно на розі вулиці Бульварної та Соборної площі в приміщенні, де зараз розташована аптека, а в ті часи була Міська ратуша, що мала два входи, а її бічний фасад прикрашав нині втрачений купол із високим шпилем та двохголовим орлом (Додаток Б).

Про успішне функціонування банку свідчать такі пункти Опису процентних паперів на капітали, що наявні в Земській управі на 1 січня 1879 року:

– «5% билеты государственного банка с тремя при каждом купонами

<i>Номер бумаги</i>	<i>На какую сумму</i>
238496	100 р.
238497	100 р.
238498	100 р...»

Банк проводив операції з цінними паперами, що були направлені на підтримку державних кредитів.

Наступну згадку про спробу відкрити банк в Охтирці знаходимо в 1876 році в справі канцелярії Харківського губернатора «Об учреждении в городе Ахтырка городского общественного банка». Документ являє собою постанову Охтирської міської думи від 3 грудня 1875 року «Об учреждении в установленном порядке городского общественного банка» та Статут банку. У журналі засідань Охтирської міської думи говориться, що проект Статуту з деякими доповненнями затвердився і був переданий в губернську канцелярію. Але за постановою Міністерства Внутрішніх справ №4868 від 19 травня 1877 року прохання було відхилене «ввиду затруднительного в настоящее время положения банковых и торговых дел,

Министерство Финансов приостановилось разрешением открытия вообще новых банковых учреждений впредь до более благоприятного времени».

У той же час отримали розвиток міські й приватні товариства взаємного кредиту, кредитно-ощадні товариства, земські та кредитні установи різних верств населення. 15 серпня 1873 року Міністерство фінансів Росії затвердило Статут товариства взаємного кредиту Охтирського повітового земства. «Общество взаимного кредита Ахтырского уездного земства учреждается в г. Ахтырке с целью поставлять, на основании сего устава, состоящим его членами лицам всякого звания и обоего пола, возможность выгодно помещать их сбережения и получать в ссуду необходимые для торговых и промышленных их оборотов капиталы».

Подекуди зустрічаються згадки про те, що в місті наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття існував Селянський поземельний банк, котрий в Україні був заснований у 1835 році. Відділення банку знаходилося на вулиці Романівській (Жовтневій), можливо, у теперішньому приміщенні контори адвокатських послуг за «Енергонаглядом» та VAB-банком (Додаток В). До послуг банку могли звертатися лише заможні селяни. Високі ціни на землю та доплати банку лишали малі селянські господарства можливості придбати землю через Селянський банк.

Зі слів місцевих краєзнавців Сергієнка О.Р. та Галкіна О.І. (Додаток Г), нам стало відомо, що на Соборній площі наприкінці ХІХ століття у місті функціонував Орловський банк (Додаток Д). Після революції замість нього в тому ж приміщенні розмістився Азово-Чорноморський банк. Восени 1930 року там почав діяти медичний технікум. Ще кілька років тому там знаходилася стоматологічна поліклініка, а нині – сучасний приватний медичний центр.

Існував в Охтирці й Державний комерційний банк. Діяв він на розі нинішніх вулиць Київської та площі Леніна. Зараз там знаходиться райвиконком (Додаток Е).

Достеменно не відомо, коли з'явилася перша міська ощадна каса, але в «Харківському календарі на 1886 рік» є такий запис про Охтирку: «У місті урядові установи й поліцейське управління, казначейство з ощадною касою Державного банку в казенному одноповерховому будинку, розміщеному напроти тюрми» (у приміщенні колишньої тюрми зараз знаходиться Охтирська швейна фабрика, напроти, де була ощадкаса – міськрайсуд) (Додаток М).

Хоча ще в «Звіті Охтирської повітової земської управи про суми земства» за 1878 рік у згаданому вище описі процентних паперів на капітали, що наявні на 1 січня 1879 року, зазначено, що в земстві є розрахункова книжка № 2311 ощадної каси Державного банку на суму 19 рублів 00 коп.

У «Звіті Охтирської повітової земської управи про суми земства» за 1880 рік у розділі III «Сумма Ахтырской богадельни» зазначено, що «отослано билетов в Сумские банки, городской общественной и взаимного кредита, для получения процентов» із %-их паперів на суму 250 рублів (Додатки Є, Ж).

Із початком революції 1905-1907 років на Охтирщині поживався розвиток споживчої та кредитної кооперації, що тривав до початку першої Світової війни.

На початку століття в Харківській губернії функціонувало 11 земських кас дрібного кредиту, «Из этих касс Ахтырская открыта 30 сентября 1907 года, а все остальные позже Ахтырской... Теперь (1912 г.) деятельность кассы, без преувеличения, весьма значительна: не говоря уже об оборотах кассы, доходящих до 2 миллионов рублей в год и все возрастающем балансе, касса должна, помимо чисто банковых ее операций, направлять свою деятельность к созданию новых

кооперативов в уезде. ...Чистой прибыли касса за 1912 год получила 12127 руб. 27 коп.». Чистий прибуток каси розподілявся наступним чином: не менше 20% відраховувалося в запасний капітал, решту зібрання могло використовувати на власний розсуд на збільшення основного капіталу та на утворення спеціальних капіталів, на «общественныя надобности», винагороди (Додаток З).

До речі, Охтирська земська каса дрібного кредиту була відкрита другою в Російській імперії. Вона займалася кредитуванням як колективних (кооперативи, сільськогосподарські товариства), так і одноосібних (селяни) позичальників.

У 1910 році в Охтирському повіті діяло 15 кредитних товариств із 1577 членами. Загальна сума вкладів у кредитних товариствах становила 384526 крб. загальна сума вкладів у кредитних товариствах Охтирського повіту становила 384526 крб. Лише за 1910 рік усіма кредитними товариствами повіту була видана позика його членам у розмірі 816338 крб.

У «Докладах Ахтырскому Чрезвычайному Уездному Земскому Собранию» 15 травня 1913 року в доповіді «О курсах по мелкому кредиту» зазначено, що в Охтирському повіті є 16 кредитних товариств, які обслуговують «71% общаго числа домохозяев уезда». У їхньому розпорядженні знаходиться 1317614 рублів, із яких 49% припадає на долю вкладів, 22% – займи в Державний банк і 8% – займи в земські каси дрібного кредиту (Додаток К).

У подальшому відбувалося кількісне зростання кредитних товариств. Так, у 1914 році в Охтирському повіті їх налічувалося вже 20.

У 1922 році почалася грошова реформа. Із 1 жовтня старі грошові знаки («мільйони») втратили свою силу. Протягом року в Охтирському повіті почали виникати сільсько-господарські кредитно-кооперативні та виробничі товариства, що проіснували до 1931 року – моменту суцільної колективізації та зосередження кредитних операцій в районних державних та сільських банках.

У 1925 році в Охтирці та Богодухові виникли товариства взаємного кредиту як засіб залучення приватних коштів у спільне грошове русло.

Станом на 1 жовтня 1925 року в районі діяло 2 ощадкаси при пошті та телеграфі – одна в Охтирці, а інша в Хухрі. Всього було 187 вкладників, сума їхніх вкладів становила 1630 карбованців.

А вже станом на 1 січня 1929 року ощадкаса мала 3138 клієнтів, які вклали 101313 карбованців.

Лише через 2 роки, на 1 січня 1931 року, кількість вкладників зросла до 7075 чоловік, а сума вкладів – до 271000 крб.

15 липня 1930 року ЦК ВКП(б) прийняв рішення про ліквідацію округів, яким передбачалося об'єднання дрібних районів у більш крупні. До складу об'єданого Охтирського району увійшли території Охтирського, Кириківського та Чупахівського районів. Після цього відбулися зміни й у структурі районного виконкому рад. Крім відділів та інспекцій, було створено також понад 20 комісій, у тому числі комісія сприяння Держкредиту та ощадній справі (Додаток Л).

Велике значення для розвитку банківської справи мала кредитна реформа 1930-1932 років, у результаті якої був здійснений перехід до прямого банківського кредитування. Держбанк перетворився в єдиний банковий та касовий центр країни з чималою мережею філій.

До та після Великої Вітчизняної війни Охтирське відділення Держбанку СРСР розміщувалося в приміщенні теперішнього міськрайсуду (Додаток М).

У 1934 році ощадкаса вже мала 4 міських та 23 сільських каси. На 01.01.1934 р. по місту було вкладів фізичних осіб на суму 208351 крб., юридичних – 52796 крб. по селу – 86266 крб. та 11206 крб. відповідно. Всього 294617 крб. вкладів фізичних осіб та 64002 крб. – юридичних.

Щоб долучити в державну казну гроші, держава друкувала й реалізовувала через банки та ощадкаси цінні паперові знаки державного займу (позики) – облігації (Додаток Н). Вони були встановленого зразка з індивідуальними номерами, продавалися населенню та підприємствам по чітко встановленому номіналу (Додатки О, П). Позичені у населення кошти йшли на розвиток народного господарства, військові потреби, відбудову підприємств та галузей промисловості, розвиток освіти, охорону здоров'я, комунальне будівництво. Через кілька років проводився розіграш облігацій за їхніми номерами. Щасливці отримували чималі виграші (Додаток Р). Із часом всі облігації «погашалися» банком: в газетах друкувалися номери облігацій, за якими їхні власники могли отримати номінальну вартість облігації. Було кілька етапів «погашення» цінних паперів – тиражів, – допоки всі облігації не були обміняні на вкладені кошти (Додаток С).

У 1935 році на Охтирщині було поширено займу на суму 875194 карбованці, або 92,9% до завдання. Виплачено виграшів 208258 крб. проти 120647 крб. у 1933 році. Наприклад, у 1957 році тираж по виграшних вкладах проходив у приміщенні районного Будинку культури.

У період німецької окупації Охтирське відділення Держбанку було евакуйоване вглиб країни разом із іншими установами, підприємствами, закладами.

Через п'ять днів після визволення міста (тобто, вже 30 серпня 1943 року) банк відновив свою діяльність і почав здійснювати прості операції з підприємствами та установами щодо здачі німецьких марок та в радянській валюті.

Держбанк розширювався, відкривалися філії, збільшувався штат. Так, у місцевій газеті «Прапор Перемоги» від 05 серпня 1945 року було розміщене оголошення про набір на постійну роботу до Охтирської філії Держбанку працівників відповідної кваліфікації (Додаток Т, У).

У 1958 році на Охтирщині, крім центральної ощадкаси, було 17 філій (Додаток Р). У 14000 вкладників було близько 27 млн. карбованців заощаджень.

Коли відбулася грошова реформа, здійснювалися перерахунки коштів на ощадкнижках. Старі готівкові купюри обмінювалися населенням на нові без черги, паніки.

Протягом 1969 року на ощадкнижках охтирчан додалося 2091000 крб, а загальна сума вкладів досягла 16250000 крб.

Як розповіла одна із власниць ощадкнижки, охтирчанка-пенсіонерка Сахно Парасковія Петрівна, можна було відкрити особистий рахунок і отримати ощадну книжку за різними відсотковими вкладами (Додаток Ф). Строковий вклад без права знімати внесену суму протягом року відкривався на рік під 9% прибутку. Простий (безстроковий) вклад давав можливість отримати 2% і 3% річних, зате можна було протягом року знімати й поповнювати вклад за першою ж вимогою вкладника. Більшою популярністю у населення користувалися безстрокові вклади.

У 1977 році Охтирське відділення Держбанку перемістилося в нове приміщення на вулицю Київську, 4 (Додаток Х). На той час Держбанк СРСР був єдиним розрахунковим центром країни, здійснював і організовував розрахунки між об'єднаннями, підприємствами, організаціями за товари та послуги.

У 1988 році мережа ощадкас виокремилася в Ощадбанк СРСР, охтирське відділення якого знаходилося за адресою вул Київська, 2. Але в 1990 році він був знову приєднаний до Держбанку СРСР.

Після проголошення нашою державою незалежності охтирське відділення Ощадбанку України відкрилося за тією ж адресою (вул. Київська, 2), збереглися всі чотири міські філії банку (Додатки Ц, Ч). У будівлі відділення Держбанку згодом відкривалися АПБ «Україна», акціонерний банк «Столичний» та Охтирське управління казначейської служби України (Додаток Х).

Разом з державою виборювала свою незалежність і банківська система України. Банківська мережа Охтирщини вийшла на нове коло розвитку в умовах самостійності України.

Висновки

Дослідження історії банків на Охтирщині показало, що банківська справа в місті та районі почала формуватися в Ідругій половині ХІХ століття. Перші спроби відкрити банківські установи не завжди увінчувалися успіхом, і все ж у 1870 році було відкрите охтирське відділення Державного банку Росії. Поступово відкривалися Орловський банк, Селянський поземельний банк, Державний комерційний банк, товариства взаємного кредиту Охтирського повітового земства, Охтирська земська каса дрібного кредиту, ощадні каси.

За часів радянської влади в місті відкрилися відділення Держбанку СРСР, Агробанку, Будбанку, ощадні каси були об'єднані у відділення Ощадбанку.

Банківська справа на Охтирщині формувалася й розвивалася типово для всієї держави, однак вона була досить розвиненим повітовим та районним центром, що сприяло становленню широкої мережі банківських та кредитно-ощадних установ, котрі здійснювали розрахунки між торговими, промисловими, сільсько-господарськими, освітньо-соціальними, приватними й державними підприємствами та установами, надавали кредити та приймали заощаджувальні вклади від різних верств населення краю – багатих промисловців та землевласників, селян, робітників.

Але в розвитку банківсько-кредитно-ощадної справи ХІХ-ХХ століття в Охтирці є ще «білі» сторінки, які потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Атлас М., Развитие государственного банка в СССР. – М., 1958
2. Банківська енциклопедія / під ред. С.І. Лукаш, А.А. Малютіної. – Дніпропетровськ, 1984. – 249 с.
3. Банківська енциклопедія / під ред. проф. А.М. Мороза – К.: Ельтра, 1993. – 328 с.
4. Бовыкин В.И. Госбанк СССР и его роль в развитии экономики страны, 1921–1981. – М., 1981
5. Вдовин В., Крестьянский поземельный банк (1883–1895 гг.). – М., 1959.
6. Гиндин И.Ф. Государственный банк и экономическая политика царского правительства (1861–1892). – М., 1960.
7. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.І. Мороз та ін. – К., 1992. – 386 с.
8. Єгоров Є.Є., Добкін Л.З., Сторінки створення Державного банку СРСР // Гроші і кредит. – 1987. – №5. – с. 15-23
9. Матвієнко В.З. Україною вимірюємо кроки // Банківський вісник. – 1996. – №12. – с. 2
10. Міщенко В.І., Корогод Г.І. Становлення і розвиток кредитно-фінансової системи на Сумщині (XIX-поч. XX ст.). – Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1999 – С.11-13.
11. Основи банківської справи // під ред. А.М. Мороза. – К.: Лібра, 1994. – 335 с.
12. Руженський М.М., Ситник Ю.В., Охтирщина. Історія економіки та заселення краю. – Суми: ПКП «Еллада-S», 2009. – 216 с.
13. Степанов І., Селяни Охтирського повіту напередодні і під час першої російської революції // Краєзнавчі записки. – 1962. – №3. – с. 12
14. Сумщина в іменах: Альбом ілюстрацій до енциклопедичного довідника./ Упоряд.: В.Ю. Панасюк, В.С. Соколов, В.К. Шейко. – Суми: РВО «АС-Медіа»; ВД «Фолігрант», 2003. – 184 с.: іл.
15. Юровський Л.М. Банки в Росії і в СРСР // Гроші і кредит. – 1989. – № 2,3
16. <http://shans.com.ua/?m=nr&id=38725&in=352>
17. <http://www.library-sumy.com/content/news/5/832/>
18. <http://www.history.org.ua/?termin=Banky>
19. <http://fingal.com.ua/content/view/683/83/1/1/>

Під час роботи над даною темою були використані дані з Державного архіву Сумської області (ф. 759, оп. 1, 2; ф. 3, оп. 267), архівні записи «Хронологические даты Ахтырщины» В.О. Мульова – колишнього працівника міськрайонної газети «Прапор Перемоги», матеріали з річних підшивок місцевої газети «Прапор Перемоги» різних років; справи з фондів Охтирського міського краєзнавчого музею: звіти Охтирської повітової управи, доповіді земському зібранню; матеріали краєзнавців Сергієнка О.Р., Галкіна О.І., дослідження вчителя історії Литовченко О.О.

Щиро вдячні за допомогу провідному науковому працівнику Охтирського міського краєзнавчого музею Міщенко Людмилі Володимирівні та завідуючій фондами музею Залавській Тетяні Борисівні.

Додатки

Додаток Б

За деякими даними, спочатку Охтирське відділення Держбанку Росії знаходилося на Соборній площі в приміщенні, де нині розташована аптека

За припущенням, охтирське відділення Селянського поземельного банку знаходилося в одноповерховій будівлі за сучасним VAB-банком.

Орловський банк був реформований у Азово-Чорноморський банк. У радянський період тут були медичний технікум, стоматологічна поліклініка, а нині – сучасний приватний медичний центр.

Приміщення райвиконкому.
Колись тут розміщувався Державний комерційний банк

ская, Харьковская уѣздная, Ахтырская, Волчанская, Валковская, Изюмская, Зміевская, Купянская, Лебединская, Сумская, Старобѣльская.

Изъ этихъ кассъ Ахтырская открыта 30 сентября 1907 г., а всѣ остальные позже Ахтырской.

Въ настоящее время всѣ перечисленныя земскія кассы мелкаго кредита, открывшіяся позже Ахтырской, имѣютъ самостоятельное отдѣльное отъ Управы Правленіе и только въ нашемъ земствѣ Управа несетъ обязанности Правленія кассы.

Если на первое время совмѣщеніе Управой обязанности Правленія кассы и было возможно безъ ущерба дѣлу, то только потому, что касса начала свою операціонную дѣятельность исключительно на 10000 р. основного капитала, полученнаго изъ средствъ управления по дѣламъ мелкаго кредита. Теперь дѣятельность кассы, безъ преувеличенія, весьма значительно не говоря уже объ оборотахъ кассы, доходящихъ до 2 миліоновъ руб. въ годъ и все возрастающемъ балансѣ, опредѣленномъ на 9 сентября с. г. въ суммѣ 460569 руб. 83 коп. Касса должна, помимо чисто банковыхъ ея операцій, направлять свою дѣятельность къ созданію новыхъ кооперативовъ уѣздѣ. Необходимо также ввести въ кругъ дѣятельности кассы предусмотрѣнныя уставомъ посредническія и хлѣбозалоговыя операціи, столь важныя для населенія, такъ и для самой кассы.

При этомъ создано более 20 комиссій изъ членовъ племени, интелектуала и представителей заинтересованныхъ учрежденій района и избирателей, въ томъ числѣ комиссіи по единому сельскохозяиственному налогу, содействию госкредиту и сберегательному делу, содействию экспорту и заготовкамъ, по борьбе с потерями въ животноводствѣ, по борьбе с вредителями сельскохозяиственныхъ культур.

Филиаломъ госбанка выдано ссудъ (всехъ)
 промышленности на 17.985.500 р., сельскому хозяйству - 1.672.200 р.
 торговле и заготовкамъ - 21.624.100 р., лесн. хозяйству - 347.500 руб.
 разнымъ организациямъ - 339.200 руб. = 42.468.900 рублей
 в т. числе: переселенцамъ 31500 р., на приобретение
 телѣжъ колѣзниками - 44000 руб.
 Сберкасса имела 4 городскихъ и 23 сельскихъ кассы и на 1.834 г.
 по городу имела физич. вкладовъ 208351 рубль, юридическихъ - 52796 руб.
 по селу - " - " - 86266 - " - " - 11206
 всего 297617 - " - 64002
 Тамже стб 59
 Тамже стб 60
 Займа распространено 875194 руб или 92,9 проц. к заданию
 вплачено в акционер 208258 р против 120647 руб в 1933 г
 Тамже, стб 60

Из рукописних архівів «Хронологические даты Ахтырщины» Віктора Олександровича Мульова – колишнього працівника міськрайонної газети «Прапор Перемоги»

Напроти тюрми (двоповерхове приміщення в центрі) знаходилися міські урядові установи, поліцейське управління, казначейство з ощадною касою Державного банку, відділення Держбанку

Одна з філій охтирського відділення Ощадбанку СРСР. Протягом не одного десятка років вона знаходиться в одній і тій будівлі